

Toolse loss 500

Toolse jõe suudme lähedal seisavad terava neeme tipus kaugete aegade tunnistajana Toolse lossi varemed. Rahvas räägib tänapäevani mitmeid legende lossis elanud julmadest mereröövlitest, Toolse ja Rakvere vahelisest maa-alusest käigust ning lossi keldritesse peidetud aaretest.

Ajaloolistest allikatest on teada, et Toolse lossi hakati ehitama 1471. aastal Liivimaa ordumeisteri Johann Volthaus von Herse valitsemise ajal. Lossi asukoha määras hea looduslik sadamapaik, mille kaudu hakkaski peatselt arenema elav kaubavahetus naaberlades. Lossi ehitamise üks eesmärke olnud käärdanna kaitsmine mereröövlite eest.

Lossi ehitustöödele ei aetud talupoegi sundkorras kokku mitte ainult Virumaalt, vaid ka Järvamaalt, Põltsamaa, Viljandi, Karksi ja Aluksne aladelt. Lossi esimeseks nimeks sai «Frederborg» («Rahukindlus»). Loss ehitati Vike Wrangeli pärijate pärusmaale.

See ordumeister von Herse omavõltsemine oli üks süüdistusi, mis tema vastu tõsteti ja mille põhjal ta ametist vallandati ning Võnnu lossi vangl pandi, kus ta aastal 1472 suri.

Lossi järgmiseks valdajaks sai Bernd von der Borch, kes lossi 1473. aastal valmis ehitaja sa sellele uue nime — «Tolsburg» — pani. Seega möödub Toolse lossi valmimisest tänava 500 aastat.

Balthasar Russowi kroonika järgi oli Toolse lossi viimane footg Hinrick von Kallenbach,

kes lossi 1558. aastal vene vägede kätte jättis.

1570. aastal andis tsaar Ivan Groznõi Toolse lossi koos Liivimaa vasallriigi kuninga tiitliga hertsog Magnusele.

«Kui Rakvere maja oli ära võidetud, läksid rootslased ka Toolse peale, mis kolm penikoormat Rakverest ranna ääres ilusa sadama kohal aset on. Ja kui venelased Toolsel kuulsid, et nende peamaja Rakveres Rootsi käes oli, siis ei pidanud nad pikka aru, vaid andsid kohe alla, 8. märtsil.»

Nii kirjeldab Balthasar Russow oma kroonikas Toolse lossi äravõtmist Vene vägede käest kuulsal Rootsi väepealiku Pontus de la Gardie juhtimisel 1581. aastal.

Seejärel on aga Rootsimaal fevisjoniräädmatus aastal 1600 kirjutatud, et Toolse loss olevat hävitatud. Kuid varsti pidi ta jälle olema üles ehitatud, sest Brederode*) reisikirjelduses on kirja pandud, kuidas Toolse lossis sealne Rootsi maavalitseja Georg von Gersdorf olevat teda väga lahkelt ja sõbralikult 1615. aastal Eestimaalt läbisõidul võõrustanud. Samuti sündinud see tema tagasiteel 1616. aastal.

Toolse lossi edasisest käekäigust on veel nii palju teada, et 1617. aastal nimetas Rootsi kuningas Gustav II Adolf parun Herman Wrangeli «Tolsburgi maja» valitsejaks, kuid mitte omanikuks, sest seni, kuni lossil püsis veel sõjaline tähtsus, pidi see jääma sõjaväe omanduseks. Alles pärast seda kui loss oma sõjalise tähtsuse kaotas, oman-

dasid selle Selja mõisnikud ja valdasid seda pikka aega.

Hiljem on Toolse loss olnud veel Rennenkampfi ja viimaks Girard de Soucantonide perekonna omand. Viimased olid ka tsemenditehase rajajad Kundas.

Rahvasuus levivate juttude järgi olid Toolse lossi kunagised omanikud tegelnud ka mereröövlitega. Kuigi lähemad andmed selle kohta puuduvad, on siiski teada, et Toolsel pandi toime laevarööv ajal, millal Eestis valitses suur näljajaeg (1695—1697). Nimelt rööviti 1696. aastal paljaks tormis Toolse rannikule kandunud laev. Selle lastiks olid siidkangad ja muu idamaine väärtuslik kaup, mis kuulus armeenia kaupmehele Maruta Paulsonile. Röövimisest ja röövitud kauba varjamisest võttis osa ligi 1000 Virumaa talupoega ja isegi mõned mõisnikud. Lõpptagajärjel hukati 1699. aastal viis talupoega. Röövretkest osavõtnud mõisnikke karistati suurte rahatrühvidega.

Kuigi Toolse lossi varemed kõrguvad edasi neeme tipus ja pakuvad paljudele rännumeestele elavat huvi, teatakse lossi ajakoost laiemalt ometi veel väga vähe. Olgu see üsna lühike ülevaade Toolse lossi käekäigust, läbi viie sajandi lugejale seda lünka täitvaks väikeks lugemismaterjaliks.

A. KRIIS,
Kunda Keskkooli õpilane

Brederode*) — Hollandi saadik, võttis osa Stolbovo rahu sõlmimisest Vene ja Rootsi vahel 1617. a. 27. veebruaril. Oli Rakvere lossi omanik.